

बाजुराली लोकगाथाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

रमेश थापा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६४

शोधनिर्देशनको मन्तव्य

प्रस्तुत “बाजुराली लोकगाथाको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका विद्यार्थी रमेश थापाले तयार गर्नु भएको हो । सम्बन्धीत क्षेत्रमा गई परिश्रमपूर्वक सामग्रीसङ्कलन गर्नाका साथै विश्लेषणसमेतमा उहाँले गरेको मिहिनेतबाट म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्छु ।

मिति: २०६४/०६/२१

.....

(जीवेन्द्रदेव गिरी)
उपप्राध्यापक
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
त्रि.वि., कीर्तिपुर,
काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

मिति: २०६४/०६/

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र श्री रमेश थापा ले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको बाजुराली लोकगाथाको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन-समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा. घनश्याम उपाध्याय (विभागीय प्रमुख)
२.	डा.जयराम पन्त (बाह्य परीक्षक)
३.	उपप्रा. जीवेन्द्रदेव गिरी (शोधनिर्देशक)

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु उपप्रा.श्री जीवेन्द्रदेव गिरीको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्या र अड्चनहरूसँग निरन्तर जुध्ने प्रेरणा दिदै सही मार्गप्रदर्शन गराएर अधि बढन उत्प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यवहारिक कार्यहरूलाई पन्छाएर कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनु भएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन एवं श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा आफ्ना विविध कार्यव्यवस्थालाई पर्वाह नगरी आफ्नो अमूल्य समय निकाली निर्देशन सुझाव तथा सल्लाह दिई उत्प्रेरित गर्नुहुने विभागीय प्रमुख श्री घनश्याम उपाध्याय एवं शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा समयसमयमा आवश्यक सुझाव र सल्लाह दिई विशेष गरी विश्लेषण कार्यलाई सरल बनाइदिनु हुने गुरु सह प्रा. मोतीलाल पराजुली प्रति आभारी छु साथै सम्पूर्ण गरुवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्ने अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय काठमाडौंप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसरी नै आर्थिक र व्यवहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म ल्याइपुरयाउने आदरणीय दाजु बलबहादुर थापा र भाउजू सन्तोष शर्मा (थापा) प्रति म आजीवन ऋणी छु । मलाई घरायसी एवं व्यवहारिक उल्झनबाट टाढा राखी पढ्ने वातावरण सहज तुल्याउने बुबा, आमा र बहिनीप्रति हार्दिक कृतज्ञ छु । यो शोधपत्र तयार पार्दा विविध क्षेत्रबाट सहयोग पुऱ्याउने जेठान विजयकुमार शर्मा, रामप्रसाद अर्याल, बासुदेव पौड्याल, पदम रानाभाट लगायत सम्पूर्ण साथीहरू र शुद्धसँग टड्कन गर्ने नेचर कम्प्युटर कीर्तिपुरकी श्री नैना जि.सी. प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

दिनाङ्क: २०६४ /

शोधार्थी

रमेश थापा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

२०६४

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
शोधपरिचय	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.१ शोधशीर्षक	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.२ शोधप्रयोजन	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.३ विषयपरिचय	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.४ समस्याकथन	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.७ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.९ सामग्रीसङ्कलन तथा शोधविधि	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	ङ्कचचद्वच! खद्वद्वण□कचण थद्व□ घङ्गद्वजथङ्गघ.
दोस्रो परिच्छेद	६
बाजुरा जिल्लाको परिचय	६
२.१ परिचय	६
२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	६
२.३ नामकरण	७
२.४ भौगोलिक परिचय	८
२.४.१ क्षेत्रफल र सीमाना	८
२.४.२ धरातलीय स्वरूप	९

२.४.३ हावापानी	१०
२.४.४ नदीनाला र ताल	१०
२.४.५ बनजङ्गल र जडीबुटी	११
२.४.६ खनिजसम्पदा	१२
२.५ राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन	१२
२.६ सामाजिक संरचना	१४
२.६.१ जनसङ्ख्या	१४
२.६.२ स्वास्थ्य तथा शिक्षा	१४
२.६.३ सडक तथा विद्युतीकरण	१५
२.६.४ जातजाति तथा धर्म संस्कृति एवं संस्कारहरू	१६
२.६.५ भाषा	१७
२.७ दर्शनीय स्थल र मन्दिरहरू	१९
तेस्रो परिच्छेद	२२
लोकगाथाको सैद्धान्तिक परिचय र नेपाली लोकगाथा	२२
३.१ लोकगाथाको परिचय	२२
३.२ लोकगाथाको परिभाषा	२३
३.३ लोकगाथाको उत्पत्तिसम्बन्धी दृष्टिकोण	२५
३.४ लोकगाथाको परम्परा	२९
३.५ लोकगाथाका तुलनामा लोकगीत	३४
३.६ लोकगाथाका विशेषता	३५
३.७ नेपाली लोकगाथाको वर्गीकरण	४२
३.८ नेपाली लोकगाथाको संरचनातत्त्व	५२

३.९ निष्कर्ष	५७
चौथो परिच्छेद	५८
बाजुराली लोकगाथाको वर्गीकरण र विश्लेषणात्मक अध्ययन	५८
४.१ परिचय	५८
४.२ बाजुराली लोकगाथाका विशेषता	५८
४.३ बाजुराली लोकगाथाको वर्गीकरण	६२
४.४ सङ्कलित गाथाहरूको विश्लेषण	६५
४.४.१ पाँच पाण्डव र सय काँरको गाथा	६५
४.४.२ सीताको सपना	६७
४.४.३ भोटको लडाइँ नेपाली वीरता	६९
४.४.४ सुजाबिजाको भारत	७१
४.४.५ मास्टदेवताको चाँचडी	७५
४.४.६ गौरा (लोली गौरा) देवी	७७
४.४.७ सुनभीमा	७९
४.४.८ रन राउतको भारत	८१
४.४.९ भोट्या मार्यो	८३
४.४.१० जसी साउदको मोरङ्गा यात्रा	८५
४.४.११ कुशैरङ्गा र हरिसाई	८६
४.४.१२ साईमहाराज र अम्बारानी	८८
४.४.१३ मानिस र देवताको लडाईँ	९०
४.४.१४ राम र राउन्नेको लडाइँ	९२
४.४.१५ दीपा र देउवाको बाजी	९४

४.४.१६ कंसको वध	९५
४.४.१७ सिलङ्गाली	९७
४.४.१८ बच्चा जन्मेको फागः	९९
४.४.१९ रामचन्द्र चाँचडी	१००
४.४.२० भीना सालीको भोडा	१०२
४.४.२१. कौशिलाको मृत्यु	१०४
४.४.२२ बिनायो बजाउने बिदरा	१०५
४.४.२३ हरिनी	१०७
४.४.२४ तुलछा	१०८
४.४.२५ पञ्चभाइका छैटौ बैना	१११
४.५ बाजुराली लोकगाथाको समाजशास्त्रीय अध्ययन	११२
४.५.३ सामाजिक जनजीवन	११४
४.७ बाजुराली लोकगाथामा पाइने भाषिकस्वरूप	११५
४.८ निष्कर्ष	११७
पाँचौ परिच्छेद	११८
उपसंहार	११८

संक्षेपीकरण

कि.मी. - किलो मिटर

कि.वा. - किलोवाट

गा.प. - गाउँ पञ्चायत

गा.वि.स. - गाउँ विकास समिति

ने.क.पा.एमाले - नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी एकीकृत मार्क्सवाद लेनिनवाद

नं. - नम्बर

तृ.सं. - तृतीय संस्करण

ने.रा.प्र.प्र. - नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान

प्रा.लि. प्राइभेट लिमिटेड

सा.प्र.प्र. - साहित्य प्रतिष्ठान

से.ग्रे. - सेन्टी ग्रेड

वि.सं. - विक्रम सम्वत्